

УДК 343.163(470)(091)"18/19"

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2021-1/5>

ПРОКУРАТУРА У ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Яцишин Михайло Михайлович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-4502-9563
Researcher ID: E-1252-2019

У статті розглянуто особливості створення, функціонування та розвитку органів прокуратури у судовій системі у Російській імперії в середині ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, проаналізовано законодавчу та нормативну базу судової реформи 1864 р., окреслено правові засади діяльності органів прокуратури у складі Міністерства юстиції царської Росії, висвітлено особливості здійснення реформ органів державної влади та судових установ. Здійснено комплексний історико-правовий аналіз організаційно-правових основ і напрямків функціонування органів прокуратури у загальноімперському державному механізмі, розкрито повноваження органів прокурорського нагляду та принципи їх взаємодії з іншими суб'єктами судової влади у Російській імперії у середині ХІХ – на початку ХХ ст. Розглянуто питання реорганізації прокуратури, внаслідок чого суттєво розширилася роль і повноваження органів прокурорського нагляду у судовому процесі. Детально окреслено обов'язки прокурора, роль прокурора при розгляді судовою палатою цивільних справ, а також повноваження прокурора при розгляді судовою палатою кримінальних справ. Розкрито механізм впливу на членів судів через інститут призначення і переміщення на посади, вивчено ієрархію підпорядкування, яка була характерна для тогочасних органів прокуратури у Російській імперії. Висвітлено питання про взаємини прокурора і слідчого, деталізовано один із найважливіших принципів судової реформи 1864 р. – принцип незалежності судів. Розглянуто та проаналізовано кадрові вимоги, що висувалися до кандидатів на посади прокурорського нагляду. Автором зроблено висновок про важливість органів прокурорського нагляду у діяльності судової палати, а також підсумовано, що судова реформа 1864 р. принесла багато позитивного, новаторського та демократичного, однак на практиці один із основних її принципів – незалежність судів – порушувався й ігнорувався.

Ключові слова: *судова реформа 1864 р., прокурорський нагляд, прокуратура, Російська імперія.*

Yatsyshyn Mykhailo. The prosecutor's office in the state mechanism of the Russian Empire (middle of the XIX – beginning of the XX century)

The article deals with the peculiarities of creation, functioning and development of prosecutorial bodies in the judicial system in the Russian Empire in the middle of the XIX – beginning of the XX century. In particular, the legislative and normative base of judicial reform of 1864 is analyzed, the legal bases of activity of prosecutor's offices as a part of the Ministry of Justice of tsarist Russia are outlined, features of realization of reforms of public authorities and judicial institutions are covered. Complex historical and legal analysis of organizational and legal bases of the prosecutor's office bodies functioning in the general imperial state mechanism is considered, the powers of the bodies of prosecutorial supervision and the principles of their interaction with other subjects of judicial power in the Russian Empire in the middle of the XIX – the beginning of the XX century are revealed. The issue of reorganization of the prosecutor's office was considered, as a result of which the role and powers of prosecutorial supervision bodies in the judicial process were significantly expanded. The duties of the prosecutor, the role of the prosecutor in the trial of civil cases, as well as the powers of the prosecutor in the trial of criminal cases are outlined in detail. The mechanism of influencing the members of the courts through the institution of appointment and transfer to positions is revealed, the hierarchy of subordination, which was characteristic of the prosecutor's offices in the Russian Empire at that time, is studied. The

issue of the relationship between the prosecutor and the investigator is covered, one of the most important principles of the judicial reform of 1864 is detailed – the principle of independence of the courts. Personnel requirements for candidates for prosecutorial supervision positions are considered and analyzed. The author concludes on the importance of prosecutorial oversight in the work of the judiciary, and concludes that the judicial reform of 1864 undoubtedly brought much positive, innovative and democratic, but in practice one of its main principles – the independence of the judiciary – was violated and ignored.

Key words: *judicial reform of 1864, prosecutorial supervision, prosecutor's office, Russian Empire.*

Судова влада завжди була об'єктом зацікавленості широкого кола громадськості, оскільки визначала не тільки функціонування державного механізму загалом, а й життєві орієнтири для кожного громадянина. За сучасних умов реформування вітчизняної судової системи значущим і актуальним є вивчення історичного досвіду судоустрою і судочинства.

Вивчення законодавчої та нормативної бази судової реформи 1864 р. сприяє виробленню рекомендацій щодо вдосконалення чинних законів. Принцип незалежності суддів є одним із найважливіших у сучасній судовій системі. З метою покращення практики його застосування, а також уникнення можливих помилок корисно та цікаво буде звернутися до історичного досвіду Російської імперії середини ХІХ ст. у цьому питанні.

Правові засади діяльності органів прокуратури у складі Міністерства юстиції царської Росії вивчалися С.М. Казанцевим. Функціональні аспекти діяльності установ нотаріату Російської імперії були предметом аналізу М.І. Комарова, Л.Е. Ясінської. Одним із найбільш повних досліджень, що відображають діяльність Міністерства юстиції, є монографія І.Н. Ефремової «Міністерство юстиції Російської імперії 1802–1917 рр. (Історико-правове дослідження)», де показана роль Міністерства юстиції у системі судових органів із моменту його створення і до 1917 р.

У сучасній юридичній історіографії теоретичні проблеми здійснення реформ органів державної влади та судових установ висвітлено у дисертаційних дослідженнях В.М. Грицака, В.М. Петровського, А.А. Сапункова, Ю.М. Левчук, О.М. Таварткіладзе, монографіях А.З. Звягінцева та Ю. Орлова, М.В. Немитіной, Є.В. Анісімова й А.Б. Каменського, Л.М. Лисенко, В.Р. Жвалюка, О.Н. Ярмиша, окремих нау-

кових розвідках Т.Л. Курас, В. Ридчика та В. Сухоноса.

Метою статті є здійснення комплексного історико-правового аналізу організаційно-правових основ і напрямків функціонування органів прокуратури у загальноімперському державному механізмі, розкриття її повноважень і принципів взаємодії з іншими суб'єктами судової влади Російської імперії.

Судова реформа стала наслідком так званої кризи верхів, результатом усвідомлення правлячою верхівкою необхідності створення ефективного механізму захисту особи та власності.

На основі Основних положень перетворення судової частини в Росії були підготовлені Судові статuti, до яких увійшли чотири закони, затверджені імператором 20 листопада 1864 р.: «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, які накладаються мировими суддями», які, здолавши хаотичність станових судів, ввели чітку систему судових органів зі строго окресленою компетенцією. Очолював систему судових органів Сенат – єдина в імперії касаційна інстанція.

У Статутах закріплено основні принципи судової системи Російської імперії: незалежність суду від адміністрації, створення всестанового суду, рівність всіх перед судом, незмінюваність суддів, гласність, змагальність, право обвинуваченого на захист, презумпцію невинуватості, виборність мирових суддів і присяжних засідателів. Засновувалися інститут судових слідчих, адвокатура, суд присяжних, реорганізовувалася прокуратура. Була створена більш чітка система судових інстанцій.

У ході судової реформи значна увага приділялася реорганізації прокуратури, що суттєво розширило її роль і повно-

важення у судовому процесі. Суть такої реорганізації полягала у звільненні прокуратури від функції загального нагляду, хоча нагляд за місцями позбавлення волі залишався в силі. До компетенції прокуратури належало підтримання державного обвинувачення у суді у кримінальних справах і нагляд за проведенням слідства, окружними судами та судовою діяльністю всіх ланок судової системи. Функція участі прокурора у цивільному процесі обмежувалася наданням висновків у справі. У «Заснуванні судових установлень» вказувалося, що прокурорський нагляд доручається обер-прокурорам, прокурорам і їхнім товаришам під вищим наглядом міністра юстиції як генерал-прокурора (ст. 124). Прокурори та їхні товариші прикріплюються до певних судових установ: при окружному суді та судовій палаті передбачався особливий прокурор і визначена штатним розписом кількість товаришів прокурора (ст. 125). При касаційних департаментах Сенату утворюються посади обер-прокурора і товаришів (ст. 127) [1].

Серед іншого, статuti вперше в російській історії закріпили принцип незалежності суддів і його гарантії, порядок призначення на посади суддів і їх незмінюваність. Відповідно до ст. 124–136 Статутів очолював прокуратуру генерал-прокурор, який займав і посаду міністра юстиції – органу вищого судового управління. Прокуратура підпорядковувалася йому з усіх питань, у т. ч. й процесуальної діяльності. Прокурорський нагляд перебував при судах – судових палатах і окружних судах. Положенням суду визначалася ієрархія чинів прокуратури: прокуратура окружних судів підпорядковувалася прокуратурі судової палати. Незважаючи на спільні завдання та функції, прокуратура становила окрему організацію і від суду не залежала. Нагляд за діяльністю прокурорського нагляду здійснювали вищі чини прокурорської влади [2].

Розглянемо більш детально ієрархію підпорядкування, яка була такою: товариші прокурорів і обер-прокурорів діють під керівництвом тих прокурорів і обер-прокурорів, при яких вони утворюються. Прокурори окружних судів підпорядковані прокурорам судових палат,

а останні, так само як і обер-прокурори, перебували у безпосередній залежності від міністра юстиції. Вищі органи прокуратури мали право давати підлеглим доручення і вимагати їх виконання. Певною гарантією прав нижчестоячих органів був дозвіл «при заявленні судовим установам своїх висновків особам прокурорського нагляду, їм дозволялося діяти лише на підставі власного переконання та чинних законів» (ст. 130). Окружні прокурори та їхні товариші призначалися на посаду міністром юстиції за поданням прокурора судової палати. Державна рада вирішила підвищити авторитет осіб прокурорського нагляду в державі та встановила принцип їх призначення імператором за поданням міністра юстиції. Це повинно було служити підтвердженням того, що прокуратура, як у центрі, так і на місцях, є органом нагляду. Нагляд за всіма прокурорами й обер-прокурорами здійснював міністр юстиції [3].

Суддям і прокурорам заборонялося займатися комерційними справами. У разі заняття цією діяльністю на шкоду своїм прямим обов'язкам уряд мав негайно звільнити їх із посад. Порядок відповідальності був єдиним для всіх посадових осіб судового відомства, але щодо прокурорів мав певну специфіку. Згідно зі ст. 266 «Заснування судових установлень» особи прокурорського нагляду підлягали покаранню за безпосереднім розсудом міністра юстиції. Для обер-прокурорів могли бути застосовані заходи попередження, для товаришів обер-прокурорів, прокурорів судових палат і їхніх товаришів, для прокурорів окружних судів – попередження, зауваження, догана без занесення в послужний список. Для товаришів прокурора окружного суду, крім інших стягнень, ще передбачалося вирахування з платні, арешт до семи днів, переміщення на нижчу посаду. Як бачимо, документом «Заснування судових установлень» визначено сферу діяльності прокурорів. Також у ньому наголошувалося на тому, що порядок дій судових установлень і осіб прокурорського нагляду визначалися у статутах кримінального і цивільного судочинства [4].

Таким чином, прокуратура мала чітко виражений судовий характер, проте обов'язки прокурора не обмежувалися виключно участю в суді. Прокурорам

окружних судів наказано доповідати через прокурорів судових палат міністру юстиції про прогалини в законодавстві, виявлені у ході судового процесу. Пізніше до судових повноважень прокурора додалися адміністративні функції. Відповідно до закону від 7 березня 1866 р. представник прокуратури вводився до складу губернського присутствія із селянських справ. Тим самим законом на прокурора покладалося не тільки спостереження за в'язницями, але і безпосередня участь в управлінні ними. Прокурорам судових палат присвоювалося звання віце-президентів усіх губернських комітетів піклувального товариства про тюрми, що входять до округу судової палати, нижчестоячим прокурорам – директорів цих комітетів і їх відділень. Згодом прокурори увійшли до складу майже усіх губернських присутствій, які були адміністративними колегіальними установами та склалися з губернських начальників різних відомств. Вони вирішували найбільш важливі та спірні справи виконавчо-розпорядчого характеру у відповідних галузях управління. Прокурор засідав приблизно у 30-ти присутствіях, комітетах і комісіях. Крім того, прокуратура відповідно до законів від 12 червня 1884 р. і 28 квітня 1887 р. була залучена до участі у складанні списків присяжних засідателів [5].

Що стосується кадрових вимог, які висувалися до кандидатів на посади прокурорського нагляду, то вони були такими: на прокурорські посади призначалися особи, котрі мали вищу юридичну освіту, стаж судової діяльності: для посади товариша прокурора окружного суду – не менше 4 років; для посади прокурора окружного суду та товариша прокурора судової палати – не менше 6 років; для прокурора судової палати та товариша обер-прокурора – не менше 8 років; для посади обер-прокурора – не менше 12 років. Прокурорів судових палат та окружних судів за поданням міністра юстиції призначав імператор. Окрім стажу роботи, законодавство встановлювало суворі вимоги щодо політичної благонадійності кандидатам на заміщення посад прокурорів [6].

У контексті нашого дослідження розглянемо роль прокурора у розгляді судовою палатою цивільних справ. Статут цивіль-

ного судочинства передбачав необхідність заключення прокурора за такими категоріями справ: у справах казенного управління, у справах земських установ, міських і сільських громад. Також на з'їздах мирових суддів прокурор повинен був виступати з висновками зі справ, у яких позивачами або відповідачами були залізниці.

Прокурор давав висновки про відсторонення членів мирового суду. Передбачалася участь прокурора у справах про безвісну відсутність, про легалізацію й усиновлення дітей, про виправлення в актах громадянського стану. Прокурор брав участь як сторона із правом оскарження судових рішень у шлюбних справах і про законність у тих випадках, коли не було відповідача, а також про визнання осіб божевільними. У цивільних справах про визнання осіб безвісно відсутніми, божевільними та марнотратними, а також про виправлення актів цивільного стану прокурор не тільки виступав із висновками, але і мав право порушувати справи [7].

Водночас Судові статuti 1864 р. значно обмежили сферу прокурорського нагляду у цивільному процесі, а також змінили методи його здійснення, що поряд із посиленням ролі прокурора у кримінальному процесі на практиці призвело до перетворення цього напряму прокурорського нагляду на другорядний. Прокурор ставився до своїх обов'язків у цивільному судочинстві здебільшого формально. Фактично роль прокурора у цивільному суді обмежувалася тільки висновками, потреба у яких досить скоро відпала.

Згодом у Державну думу було внесено законодавчу пропозицію «Про звільнення членів прокурорського нагляду від дачі висновків у цивільних справах», яка 9 травня 1911 р., після обговорення протягом декількох років отримала силу закону. Закон призвів лише до часткового скасування висновків прокурора у деяких категоріях справ: у шлюбних справах і про законність народження, у разі відсутності відповідача; у справах про стягнення збитків, заподіяних розпорядженнями посадових осіб органів управління і судів, із питань суперечностей між судовими й урядовими правовими актами; при спорах про підробку документів і в інших

випадках виявлення у справі ознак злочину. Характерно, що у цивільному процесі у пореформений період роль прокурора зводилася до становища юрисконсульта судової колегії, і його думка не мала істотного значення [8].

При розгляді судовою палатою кримінальних справ роль прокурора полягала в такому: прокурор судової палати здійснював попереднє слідство за державні злочини. Про будь-який злий умисел, що містив у собі ознаки державного злочину, повідомлялося прокурору судової палати у випадку, якщо такий умисел виявлено в окрузі того окружного суду, який належав до округу судової палати. В іншому разі інформація передавалася місцевому прокурору або його товаришу, або ж поліції з метою негайного донесення інформації прокурору судової палати. Прокурор судової палати залежно від ступеня достовірності й ознак злочинного наміру звертався до старшого голови палати щодо відповідного розпорядження про призначення слідчого, або ж доручав здійснити відповідне попереднє дізнання місцевому прокурору чи його товаришеві або поліції. Попереднє слідство регламентувалося Статутом кримінального судочинства і не могло бути розпочате без законного приводу і достатніх підстав. Законними приводами до провадження попереднього слідства вважалися: 1) скарги приватних осіб; 2) повідомлення поліції та посадових осіб; 3) явка з повинною; 4) порушення справи прокурором; 5) порушення справи безпосередньо за ініціативою судового слідчого (ст. 297 Статуту). Анонімні повідомлення не були законним приводом до початку попереднього слідства [9].

Спочатку Міністерство юстиції проводило нагляд за здійсненням слідчих дій, оскільки, як відзначалося у листі Міністерства юстиції до прокурора Одеської судової палати від 8 червня 1869 р., слідча частина, незважаючи на загалом добросовісне виконання нею покладених законом обов'язків, ще не відповідала вимогам правильного і швидкого здійснення кримінального правосуддя. З цією метою було створено спеціальну комісію, яка займалася виявленням недоліків слідчої частини з наданням відповідних рекомендацій щодо їх усунення [10]. Відпо-

відно до Статуту кримінального судочинства прокурор із формального наглядача перетворився на активного обвинувача – центральну фігуру в боротьбі зі злочинністю. Діяльність прокурора у кримінальних справах була найбільш важливою і значимою. Укладачі Судових статутів від 20 листопада 1864 р. вказували, що прокурор повинен бути публічним обвинувачем у всіх кримінальних справах і вести їх у всіх судових інстанціях як представник уряду та закону [9].

Покладаючи на прокурора обов'язок публічного обвинувача у всіх кримінальних справах, Статут кримінального судочинства зберіг право й обов'язок здійснення нагляду за законністю слідства. Особливо яскраво це проявлялося на стадії попереднього слідства, коли прокурор одночасно був і обвинувальною стороною у процесі, і наглядачем за роботою слідства. Фактично таке поєднання обвинувальної та наглядової функцій перетворювало прокурора на господаря судового процесу, особливо на стадії попереднього слідства. Статут не забороняв здійснення дізнання особисто прокурором. Поліцейські чини були поставлені у безпосередню залежність не від поліцейського начальства, а саме від прокурорів. В архівних матеріалах неодноразово зустрічаються матеріали щодо забезпечення контролю з боку прокурора місцевих поліцейських органів [11]. У процесі підготовки Судових статутів обговорювалося питання про надання прокурорам права не тільки розглядати матеріали слідства на місці, але і вимагати їх для ознайомлення.

Низка статей Статуту кримінального судочинства розглядала відносини прокурора та слідчого. Керівна роль прокурора у провадженні попереднього слідства закріплювалася у ст. 281 Статуту, яка зобов'язувала слідчого виконувати його вимоги. У судових слідчих зберігалася право звертатися до окружного суду, якщо вимоги прокурора видавалися їм сумнівними [9].

Найбільш чітко питання про взаємини прокурора та слідчого було вирішене стосовно взяття обвинуваченого під варту. Про арешт обвинуваченого слідчий зобов'язаний негайно повідомляти прокурора, який міг вимагати від слідчого

обмежитися менш суворим запобіжним заходом, якщо вважав, що обвинувачений не потребує взяття під варту. Статут надавав прокурору право вимагати додаткових слідчих дій у справі, що визнавалася слідчим закінченою. Залежність слідчого від прокурора закріплювалася у статтях, згідно з якими слідчі призначалися на посади за поданням прокурора. На прокурорів не поширювалося право відводу, передбачене для суддів. Таким чином, прокурор у пореформеному суді приймав рішення у формі обвинувального акта, брав участь у засіданнях суду, виступав як обвинувач у процесі [12].

Важливе місце відводилося прокурору в заключній стадії судочинства – виконання вироку. У його обов'язки входив нагляд за виконанням вироків. За ним, як і раніше, зберігалася функція нагляду за тюрмами та іншими місцями ув'язнення. Таким чином, прокурор був єдиним представником державної влади, котрий відігравав провідну роль на всіх стадіях процесу, за винятком судового розгляду, де виступав як одна зі сторін. Однак домогтися у кримінальному процесі ідеального поєднання обвинувальної та наглядової функції в одному органі не вдалося. Завдання нагляду дедалі більше зумовлювалися інтересами звинувачення. Потрібно звернути увагу на те, що особиста присутність прокурора палати чи його товариша була необхідна при здійсненні попереднього слідства з державних злочинів [13].

Після завершення слідства обвинувальний акт, складений прокурором палати, вносився на розгляд судової палати. Департаменту пропонувався висновок прокурора про закриття справи або про віддання обвинуваченого до суду. Після того, коли департамент палати визнає, що обвинувачений повинен бути відданий суду за державним злочином, він або затверджує обвинувальний акт, або готує ухвалу таким чином, щоб вона могла слугувати обвинувальним актом.

У період дії старого законодавства Міністерство юстиції не мало важелів впливу на формування особового складу судів. Статути ж надали міністру можливість укомплектовувати склад нових судів: за законом він призначав членів загальних судів і чини прокурорського нагляду. На

посади призначалися судді, котрі відповідали встановленим вимогам, перевага надавалася кандидатам, які позитивно зарекомендували себе на службі, а також зробили вагомий внесок у становлення та функціонування нових судів [14]. Варто відзначити, що у суддівському співтоваристві було чимало представників, які працювали незалежно та з дотриманням демократичних принципів, проте через деякий час після початку функціонування нових судів влада дійшла висновку про необхідність призначення керованих членів судів, у зв'язку з чим із 1870-х рр. всіляко намагалася обмежити принцип самостійності та незмінюваності суддів [15].

Ефективним механізмом впливу на членів судів став інститут призначення і переміщення на посади. При проведенні реформи та відкритті нових судів виникла необхідність заміщення великого числа суддів, внаслідок цього по судовому відомству можна було швидко зробити службову кар'єру. Зник принцип поступовості підвищення у судовій ієрархії, за допомогою призначень влада заохочувала або карала посадових осіб судів. Суддю могли підвищити або перевести на нижчу посаду, змінити судовий округ з околиці на центр імперії або навпаки.

Зауважимо, що внаслідок частих переміщень чинів судових палат ускладнювалася їх робота, дещо знижувалася ефективність діяльності, оскільки потрібен час, щоб освоїтися з умовами роботи в новому суді, однак такі переміщення були зумовлені об'єктивною необхідністю заміщення і зміцнення штату самої палати, заохочення осіб, які довго та професійно працювали у пореформених судах, підвищення якості роботи інших судів. Наявність же суддів, котрі працювали в судовій палаті впродовж тривалого часу, забезпечувало спадкоємність кадрів, даючи їм можливість швидко і правильно розглядати справи.

Таким чином, до 80-х рр. XIX ст. підвищення по службі здійснювалося не відповідно до службових досягнень і рівня правових знань, а за поданням конкретних посадових осіб, що сприяло виникненню кар'єризму, ставлення до службових обов'язків стало формальним і, головне, знизило самостійність і незалежність суддів. Особливо негативні моменти були

пов'язані зі взаємовідносинами із прокуратурою. Міністерство юстиції використовувало прокуратуру для збору неофіційних відомостей про суддів, у т. ч. для вирішення питання про їх переміщення та призначення. Це створило фактичну залежність суддів і ставило прокурорів у привілейоване становище порівняно зі складом судів, при яких вони перебували [14].

У дореволюційній юридичній пресі зазначалося, що частішими стають дії прокуратури, які є проявами неповаги й опосередкованого впливу на рішення суддів. Так, часто головуючі в судових засіданнях всупереч принципу неупередженості та рівноправності сторін допомагали прокуратурі у процесі судового слідства, а їхні промови часто мали характер обвинувальних. Складалася ситуація, що судді, щоб уникнути непорозумінь із прокуратурою, відкрито займали позицію обвинувачення. Перераховані вище чинники перешкождали реалізації права підсудних на захист і вкрай негативно позначалося на авторитеті судів. Положення захисту стало дуже важким і неоднозначним. Часто прокуратура вступала у відкрите протистояння із суддею, намагаючись таким чином зайняти головуюче місце у судовому засіданні. Найгірше те, що вищезазначені випадки лишалися безкарними та сприяли встановленню за прокуратурою головного значення на суді. Більше того, такий стан прокуратури у відносинах із судом фактично заохочувався владою в особі міністра юстиції. Міністерство юстиції давало посадовим особам прокуратури обов'язкові до застосування обвинувальні установки, підтримуючи таким чином головну роль прокуратури у взаємовідносинах із судом. У випадках непослуху прокурори викликалися міністром юстиції для проведення «роз'яснюючої» бесіди, а з негодними, як нам відомо, розмова була короткою. У публічних виступах міністр юстиції лицемірно підкреслював, що судовий процес заснований на принципах змагальності та рівноправності.

Як бачимо, принцип незалежності судів поступово ставав фікцією. Протягом перших десяти років діяльності нових судів накопичилося багато фактів, які демонстрували, що прокуратура діє не завжди в рамках закону, у зв'язку з чим у 1875 р. Міністерство юстиції вирішило приступити

до створення інструкції, яка би регламентувала порядок відносин органів прокурорського нагляду з органами судової влади. І тільки через 20 років, у 1896 р., було видано «Наказ чинам прокурорського нагляду судових палат і окружних судів», у якому роз'яснювалася необхідність дотримання поваги до суду та достойної поведінки [16].

У 1894 р. при Міністерстві юстиції було створено комісію для перегляду законоположень у судовій сфері, у розпорядженні якої знаходився значний фактологічний матеріал, що накопичився протягом 30-ліття судової практики нових судів. Прикметно, що, перевіряючи особовий склад судів і прокуратури, члени комісії вказували лише на позитивні моменти, ігноруючи протистояння та проблемні питання у їхній спільній діяльності.

Урахування сучасними правниками правового досвіду судових перетворень, які суттєво вплинули на формування нової громадської свідомості та становлення суспільних відносин, безперечно, є однією з важливих умов здійснення подальшого конструктивного реформування правової системи. Однією з найважливіших змін, зумовлених реформою суду, стало зростання поваги до закону, що, у свою чергу, сприяло гуманізації суспільних відносин.

На підставі викладеного вище можемо зробити висновок про те, що прокурор займав важливе місце у діяльності судової палати. До кола його обов'язків належало порушення кримінального переслідування, підготовка обвинувального висновку, контроль за винесенням судових вироків і рішень, нагляд за ходом слідства із кримінальних справ і за правильністю проведення дізнань через прокурорів окружних судів, нагляд за утриманням в'язнів у в'язницях, перевірка листів і книг, які вони отримують, участь в особливих нарадах при генерал-губернаторі, розгляд скарг і прохань, призначення, переведення, звільнення зі служби, представлення до нагороди працівників судів і прокуратури.

Судова реформа 1864 р. принесла багато позитивного, новаторського та демократичного, однак на практиці один із основних її принципів – незалежність судів – порушувався й ігнорувався.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Учреждение судебных установлений. Свод законов, правил, распоряжений и разъяснений, относящихся до учреждения судебных установлений и судебного управления / сост. С.Г. Громачевский. Санкт-Петербург, 1897. 496 с.
2. Казанцев С.М. Прокурорский надзор за органами дознания и следствия по политическим делам в России во второй половине XIX в. *Государственный строй и политико-правовые идеи России второй половины XIX столетия*. Воронеж, 1987. С. 114–123.
3. Савуляк Р.В. Реорганізація органів прокуратури за судовою реформою 1864 року в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 237 с.
4. Сухонос В.В. Прокуратура у державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 р. : монографія. Суми, 2012. 104 с.
5. Казанцев С.М. История царской прокуратуры. Санкт-Петербург, 1993. 216 с.
6. Шандра В.С. Долання кадрового дефіциту під час ліберальних реформ 1860–1870-х рр.: особливості українських губерній Російської імперії. *Український історичний журнал*. 2013. № 6. С. 92–111.
7. Казанцев С.М. Роль прокурора в гражданском процессе дореволюционной России. *Буржуазные реформы в России второй половины XIX века*. Воронеж, 1988. С. 81–93.
8. Ерёмин А.В. История отечественной прокуратуры. Санкт-Петербург, 2018. 136 с.
9. Уставуголовногосудопроизводстваот20ноября1864г. URL: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>.
10. Таварткіладзе О.М. Участь прокурора в роботі Одеської судової палати. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 р. Запоріжжя, 2019. С. 91–94.
11. Таварткіладзе О.М. Одеська судова палата в державному механізмі Російської імперії (1868–1917 рр.): історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2020. 210 с.
12. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ, 2014. 502 с.
13. Тарасова Л.А. Министерство юстиции в системе государственных органов и учреждений Российской империи (1802–1881 гг.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2003. 197 с.
14. Курас Т.Л. Проблемы взаимодействия судебных палат и прокуратуры во второй половине XIX – начале XX в. в свете реализации принципа независимости судей. *Власть*. 2019. № 2. С. 224–229.
15. Курас Т.Л. Кадровая политика самодержавия в судебных палатах Российской империи. *Гуманитарный вектор*. 2011. № 3 (27). С. 57–61.
16. Шаравара Т.О. Реформи і контрреформи другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії: історіографія. Київ, 2011. 487 с.

REFERENCES:

1. Uchrezhdeniye sudebnykh ustanovleniy. Svod zakonov, pravil, rasporyazheniy i razyasneniy, otnosyashchikhsya do uchrezhdeniya sudebnykh ustanovleniy i sudebnogo upravleniya [Establishment of judicial rulings. Code of laws, rules, orders and explanations relating to the establishment of judicial regulations and judicial administration] / comp. S.G. Gromachevsky. Saint Petersburg [in Russian].
2. Kazantsev, S.M. (1987) Prokurorskiy nadzor za organami doznaniya i sledstviya po politicheskim delam v Rossii vo vtoroy polovine XIX v. [Prosecutor's supervision over bodies of inquiry and investigation in political cases in Russia in the second half of the 19th century] *Gosudarstvennyy stroy i politiko-pravovyye idei Rossii vtoroy poloviny XIX stoletiya*. (pp. 114–123). Voronezh [in Russian].
3. Savulyak, R.V. (2010). Reorhanizatsiya orhaniv prokuratury za sudovoyu reformoyu 1864 roku v Ukrayini [Reorganization of prosecutor's offices according to judicial reform of 1864 in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

4. Sukhonos, V.V. (2012) *Prokuratura u derzhavnomu mekhanizmi Rosiyskoyi imperiyi pislya sudovoyi reformy 1864 r.* [Prosecutor's Office in the state mechanism of the Russian Empire after the judicial reform of 1864]. Sumy [in Ukrainian].
5. Kazantsev, S.M. (1993). *Istoriya tsarskoy prokuratury* [History of the Tsarist Prosecutor's Office]. Saint-Peterburg [in Russian].
6. Shandra, V.S. (2013) Dolannya kadrovoho defitsytu pid chas liberalnykh reform 1860–1870-kh rr.: osoblyvosti ukrayinskykh huberniy Rosiyskoyi imperiyi [Overcoming the staff deficit during the liberal reforms of 1860–1870 : features of the Ukrainian provinces of the Russian Empire] *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 92–111 [in Ukrainian].
7. Kazantsev S.M. Rol prokurora v grazhdanskom protsesse dorevolutsionnoy Rossii [The role of the prosecutor in the civil process of pre-revolutionary Russia]. *Burzhuaizmska reformy v Rossii vtoroy poloviny XIX veka – Bourgeois reforms in Russia in the second half of the XIX century*. Voronezh [in Russian].
8. Yeromin, A.V. (2018). *Istoriya otechestvennoy prokuratury* [History of the domestic prosecutor's office]. Saint-Peterburg [in Russian].
9. *Ustav ugovornogo sudoproizvodstva ot 20 noyabrya 1864 g.* [Statute of Criminal Procedure of November 20, 1864.] Retrieved from <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> [in Russian].
10. Tavartkiladze, O.M. (2019). Uchast' prokurora v roboti Odes'koyi sudovoyi palaty [Participation of the prosecutor in the work of the Odessa Judicial Chamber]. *Aktual'ni problemy reformuvannya systemy zakonodavstva Ukrayiny: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Zaporizhzhya, 25–26 sichnya 2019 roku.* [Actual problems of reforming the system of legislation of Ukraine: materials of the international scientific-practical conference]. (pp. 91-94). Zaporizhia [in Ukrainian].
11. Tavartkiladze, O.M. (2020). Odes'ka sudova palata v derzhavnomu mekhanizmi Rosiys'koyi imperiyi (1868–1917 rr.): istoryko-pravove doslidzhennya [Odessa Judicial Chamber in the State Mechanism of the Russian Empire (1868–1917): historical and legal research]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Usenko, I.B. (2014) *Sudova vlada v Ukrayini: istorychni vytoky, zakonomirnosti, osoblyvosti rozvytku* [Judicial power in Ukraine: historical origins, patterns, features of development]. Kyiv [in Ukrainian].
13. Tarasova, L.A. (2003). Ministerstvo yustitsii v sisteme gosudarstvennykh organov i uchrezhdeniy Rossiyskoy imperii (1802–1881 gg.) [Ministry of Justice in the system of state bodies and institutions of the Russian Empire (1802-1881)]. *Candidate's thesis*. Moskov [in Russian].
14. Kuras, T.L. (2019). Problemy vzaimodeystviya sudebnykh palat i prokuratury vo vtoroy polovine XIX – nachale XX v. v svete realizatsii printsipa nezavisimosti sudey. [Problems of interaction between the judicial chambers and the prosecutor's office in the second half of the XIX – early XX century in the light of the implementation of the principle of independence of judges]. *Vlast - Power*, 2, 224–229. [in Russian].
15. Kuras, T.L. (2011). Kadrovaya politika samodержaviya v sudebnykh palatakh Rossiyskoy imperii. [Personnel policy of autocracy in the judicial chambers of the Russian Empire]. *Gumanitarnyy vektor – Humanitarian vector*, 3 (27), 57–61 [in Russian].
16. Sharavara, T.O. (2011). *Reformy i kontrreformy druhoyi polovyny 19 – pochatku 20 stolittya v Rosiys'kiy imperiyi: istoriohrafiya* [Reforms and counter-reforms of the second half of the XIX – early XX century in the Russian Empire: historiography]. Kyiv [in Ukrainian].